

DVOJITÁ OCHRANA

Perfiny na jubilejních a výplatních čs. známkách dvacátých let

V poštovní historii můžeme nalézt řadu jednotlivých období, kdy docházelo k významným změnám ve způsobu vydávání a tisku poštovních známek. Jedním takovým obdobím v dějinách čs. pošty bylo období let 1923 až 1926. Hlavní příčinou změny byla snaha ochránit poštovní známky před falšováním a zneužitím. „Pošta československá“ vydala 28. 10. 1923 při příležitosti 5. výročí vzniku ČSR jubilejní emisi známek s portrétem prezidenta T.G.Masaryka. Známky byly vytištěny z rytin měditiskem (z pochromovaných galvan), což byl významný krok v boji proti padělatelům oproti dřívějším knihtiskovým emisím. Navíc byl k tisku známek použit v ČSR vůbec poprvé **papír s průsvitkou** („lipové listy“ ve vodorovných polohách 5 – 8, u dalších emisí i ve svislých polohách 1 – 4), normální nebo silný. Kromě toho lep byl nanesen ve dvou vrstvách, z nichž vrchní byla graficky upravena monogramem „ČSP“ a mřížkou. Tyto známky se však málo používaly v běžném poštovním provozu, zejména proto, že se prodávaly se 100% příplatkem k nominální hodnotě. Podobně tomu bylo i u dalších emisí těchto známek s přitiskem „Olympijský kongres“ (1925) a „VIII. slet všesokolský“ (1926), kdy získané peníze z příplatkového prodeje sloužily k podpoře těchto akcí.

Když si majitelé různých firem, případně i soukromé osoby zakoupili tyto známky, poměrně často použili perfinovacích strojků a známky označili svými iniciálami. **Byla to vlastně vedle opatření vydavatele druhá ochrana známek před zneužitím, ochrana soukromá.** Tak vzniklo období „dvojité ochrany“, což nebylo běžnou záležitostí. Navíc toto období netrvalo dlouho.

Známky jubilejní emise 1923 opatřené perfiny se vyskytují zřídka. Přinášíme zatím jedinou ukázkou takové známky 50 h s perfinem M14 „M.E.B.“ (Moravské eskontní banky, Brno, obr. 1). Lze očekávat, že se mohou vyskytnout – byť v omezené míře – i další hodnoty jubilejní emise opatřené perfiny. Na známkách s přitiskem (Kongres, Slet) se však vzhledem k jejich specifice perfiny pravděpodobně vůbec nevyskytují.

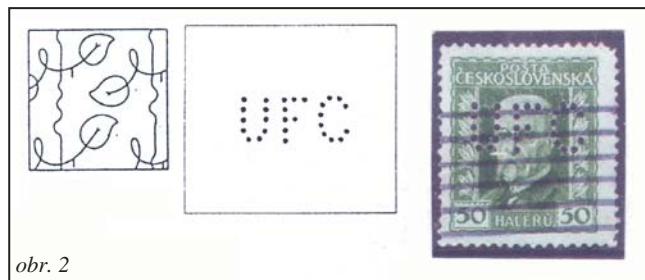
Po tomto omezeném použití perfinů přišlo výraznější období jejich používání, a to po 7. 3. 1925, kdy na počest 75. narozenin T.G.M. byly vydány dvě emise výplatních známek: halérové hodnoty 40, 50, 60 h, tištěné rastrovým hlubotiskem („neotypií“) a korunové hodnoty 1, 2, 3 a 5 Kč, tištěné ocelotiskem z plochy (další vydání později také ocelotiskem rotačním). Ukážeme si výskyt perfinů na těchto známkách.

Na hodnotě 50 h zelené se zoubkováním HZ 13¾ : 1½ (A) a svislou průsvitkou 2 vidíme perfin U3 „UFC“ (Universal Film Co., půjčovna a prodejna filmů, Praha, obr. 2). Na stejné známce, avšak s perforací ŘZ 13¾ (B) a se svislou průsvitkou 4 vidíme perfin M31 „MM“ (Mücke-Melder, továrna na drátěné a železářské zboží a mosazný nábytek, Moravská Ostrava, obr. 3).

Na hodnotě 60 h fialové s perforací B se relativně často vyskytuje perfin „UB“, někdy i v zrcadlové poloze (Česká banka Union, Praha, obr. 4); doloženy jsou průsvitky 1, 2 a 3. Na stejné známce byl nalezen vzácně se vyskytující perfin „BAL“ dosud neznámé firmy (obr. 5). Znamka má průsvitku 1; podle otisků razítek mohl být perfin používán cca do roku 1930.

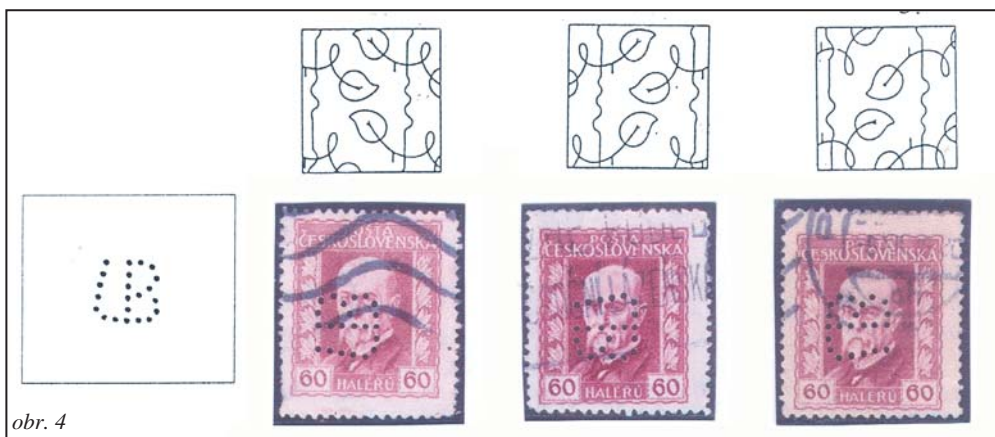
obr. 1

obr. 2

obr. 3

obr. 4

obr. 5

obr. 6

Na známce 1 Kč karmínově červené ocelotiskového vydání, typ I B (zde průsvitka 8), se dosti zřídka vyskytuje perfin O20 „OSRAM“ (Osram, a.s., výrobce žárovek, Praha, obr. 6). Perfin byl používán relativně krátkou dobu (1922 – 25) v Praze, na uvedené známce zřejmě jen v roce 1925 (viz razítko na naší ukázce s prvními písmeny domicilu PR). Hodnocení tohoto perfinu „E“ znamená, že v současné době existuje max. 20 výskytnů (nejen na vyobrazené známce).

Známka 5 Kč zelená téhož typu I B (zde průsvitka 6) je opatřena perfinem B27 „BDC“ (Breitfeld Daněk Co., strojírna, slévárna, výroba elektrotechnických výrobků, Praha, obr.7). Perfiny na této hodnotě jsou výjimečné.

Daleko vzácnější jsou perfiny na známkách typu I A se svíslými průsvitkami. Jako příklad uvádíme hodnotu 3 Kč s perfinem M22 „M.G.S.“ (Max Graba a synové, výroba voskovaného plátna a umělé kůže, Praha, obr.8).

Na dalších dvou ukázkách vidíme hodnoty 2 Kč modrou a 3 Kč hnědou, obě typu II s průsvitkou 7, opatřené perfiny Ř1 „Ř-Š“ (Řivnáč a Šula, evropská dopravní společnost, Praha, obr. 9). Perfin se vyskytuje i v zrcadlovém provedení.

Známka 1 Kč červená IV. typu, tištěná již rotačkou Stickney (zde s průsvitkou 7), se vyskytuje s perfinem K13 „KB“ (Továreň na káble, Bratislava, obr. 10). Na dalším souboru vyobrazení vidíme na hodnotě 1 Kč červené T.G.M. v typech III. až VII. **stejný perfin J3 „J.A.G.S.“** (Jan Adam Geisspiel a syn, Plesná u Chebu, obr. 11). Rovněž i v tomto případě se vyskytují tyto perfiny v zrcadlové poloze. Na těchto známkách V. a VI. typu (zde průsvitka 5) můžeme dokladovat další perfin J76 „J.N.“ (J. Niessner, mechanická tkalcovna pestrého zboží, Cvikov, obr. 12).

Na další emisi T.G.M. s haléřovými hodnotami a upravenou kresbou rámu (vydání 1926), tištěné rotačkou, se perfiny vyskytují poměrně často. Přinášíme ukázkou hodnoty 50 h zelené s průsvitkou 8, opatřené perfinem A75 „A.W.“ (Alfred Weinberger, zpracování kůží, Znojmo, obr. 13) a hodnoty 60 h fialové rovněž s průsvitkou 8, opatřené perfinem R37 „RS“ neznámého majitele (obr. 14).

(Pokračování příště)
Julius Píša (úprava redakce MR)

obr. 7

obr. 8

obr. 9

obr. 10

obr. 11

obr. 12

obr. 13

obr. 14

Připravovaná bankovka 500 Kčs B v tiskovém provedení

Období let 1945-1953 bylo bohaté na přípravu výroby československých papírových platidel. Po vydání platidel vyrobených za druhé světové války ve Velké Británii a v Tiskárně bankovek Národní banky československé těsně po zániku Protektorátu Čechy a Morava byla postupně, až do roku 1953, připravována platidla další. Některá z nich byla skutečně vydána a různě dlouhou dobu plnila svůj účel. Některá platidla však dospěla jen do různých pokročilých etap přípravy a výroby, od výhledu, přes schválení přípravy, přípravu uměleckých návrhů, přípravu k tisku až k sériové výrobě a přípravě k emisi.

Původně spíše jen nahodile získané a publikované ústní informace (zejména o již sériově vyráběných 20 Kčs C

čít jako nátky. Může se přitom jednat o vzorové nebo jiné nátky nebo tiskové zkoušky různého charakteru a účelu, ale bez znalosti konkrétních okolností je přesné zařazení obtížné (např. bankovka v odlišných barvách může být zkouškou barvy i tiskového stroje, vzorovým nátiskem uvažovaného nebo alternativního provedení apod.). Právě existence dvou typů nátisků byla nedávno zjištěna i u této bankovky.

V prvním případě se jedná o tzv. nátiskový návrh či montáž (dále jen montáž), obvykle vyhotovovaný Tiskárnou bankovek SBČS (později Státní tiskárnou cenin) v 40.-80. letech v určité etapě tiskové přípravy jako jednostranné montáže lící a rubové strany, obvykle ukládané do pasparty⁴⁾ (obr. 1-2).

Obr. 1 Bankovka 500 Kčs B, líc, montáž, 1952.

Obr. 2 Bankovka 500 Kčs B, rub, montáž, 1952.

s datem 25.2.1953, 100 Kčs C s datem 24.10.1951 a 1.000 Kčs C s datem 9.5.1951, případně nátisku 10 Kčs B s datem 25.2.1953) byly na základě písemných pramenů postupně uspořádávány a doplňovány. Jejich neúplnější zpracování dosud představovala práce Jiřího Šouši a Jaroslava Šůly o přípravě československých bankovek v letech 1945-1953¹⁾. Autoři zejména na základě archivních pramenů zpracovali v závěru studie přehled připravovaných vzorů papírových platidel a stav jejich rozpracovanosti, čímž byla objasněna

V druhém případě se jedná o jednostranný jednobarevný otisk (tzv. černotisk) hlubotiskové části lící strany (dále jen otisk), provedený ovšem až po částečném znehodnocení („demonetisaci“⁵⁾) tiskové formy poškrábáním (obr. 3).

Pro úplnost dodejme, že podle písemných pramenů musel existovat ještě nejméně jeden dosud neobjevený, třetí typ nátisku, a to otisk hlubotiskové rytiny, kde dosud nebyla vyryta krajina se zemědělskou technikou⁶⁾. Chronologicky by tento nátisk zřejmě patřil mezi dva zde popsané typy.

Zřejmě nejdůležitější informací z nalezených tisků je pravděpodobné datum bankovky (tzv. datum vydání, i když nemusí být datem zákonné platnosti podle účinnosti příslušného právního předpisu ani datem uvedení do oběhu), které na rozdíl od některých

Obr. 4 Studie portréty, M. Medvecká, 1951 (Ném.⁹⁾č. 132)

Obr. 3 Bankovka 500 Kčs B, líc, otisk, 1953.

existence některých nátisků. Není vyloučeno, že po 5 000 Kčs B s datem 9.5.1952 dojde k obohacení poznatků o stavu rozpracovanosti i u některých dalších vzorů připravovaných platidel. Tiskové přípravy některých nových vzorů byly totiž v Tiskárně bankovek Státní banky československé (dále jen SBČS) v letech 1952-1953 velmi intenzivní. Nové informace v této oblasti možná přinese i právě vydávaná publikace těchto autorů²⁾.

Jedním ze vzorů připravovaných platidel, o kterém byly nedávno získány nové poznatky, je rovněž k tisku připravovaná 500 Kčs B³⁾. Obvyklou součástí přípravy k tisku je také vznik tiskových produktů, které lze zjednodušeně ozna-

činy platidel (např. 5 000 Kčs B) není zřejmě z prozkoumaných písemných pramenů. Zatímco montáž nese na lici datum 29.srpna 1952, otisk má datum 29.srpna 1953. Významný je zřejmě jen letopočet, neboť jako datum bankovky bylo tak jako v ostatních případech tohoto období zvoleno datum mající vztah k novodobým československým dějinám⁷⁾ (29.srpna 1944 vypuklo Slovenského národního povstání). I když lze teoreticky uvažovat o tom, že každé z obou dat může znamenat zpoždění i urychlení přípravy oproti původní představě, skutečností bylo velké zpoždění přípravy této bankovky, datum 29.srpen 1953 je tedy i chronologicky pozdější.

Přestože otisk tiskové formy jen jedné tiskové operace

neposkytuje úplný obraz o změnách bankovky v průběhu příprav, lze mezi montáží a otiskem pozorovat více rozdílů. Jedná se zejména o rozdílnou podobu zemědělských strojů v pozadí portrétu traktoristky. Po několika změnách v uvažovaných autorech byl umělecký návrh této bankovky dílem slovenských tvůrců, manželů Belanových. Líc vytvořila akademická malířka Mária Medvecká-Belanová, rub akademický malíř Ctibor Belan (návrhy vytvořenými před přijetím konečných motivů a jejich uvažovanými kombinacemi se zde nezabýváme⁸⁾). Tak jako v mnohých jiných případech, byly umělecké grafické návrhy vytvořeny v několika variantách,

Obr. 5 Líc, návrh, Mária Medvecká, 1951 (Němečková 1991⁹⁾ č.131).

Obr. 6 Líc, návrh, Mária Medvecká, 1951 (Němečková 1991⁹⁾ č.128).

Obr. 7 Líc, návrh, Mária Medvecká, 1951 (Němečková 1991⁹⁾ č.129).

Obr. 8 Líc, návrh, Mária Medvecká, 1951 (Němečková 1991⁹⁾ č.130).

vznikajících postupně nebo i souběžně. Rozdíly lze pozorovat na jednotlivých variantách návrhů, kterých se dochovalo nejmeně pět od lícni a tři od rubové strany. Není sice úplně jisté, v jakém pořadí návrhy vznikly, ale z písemných pramenů to lze s určitou mírou pravděpodobnosti dovodit.

V každém případě se na lici měnil zejména portrét traktoristky od studie (obr. 4) i v dalších návrzích, zachycujících již podstatnou „uměleckou“ („netechnickou“) část bankovky (obr. 5-8).

Jaroslav Moravec
(Dokončení příště)

¹⁾ Šouša, J., Šůla, J.: Příprava československých bankovek v letech 1945-1953, Sborník archivních prací 53, 2003, č.1 (dále jen ŠŠ 2003).

²⁾ Šouša, J., Šůla, J.: Peníze v proměnách moderní doby, Nová tiskárna Pelhřimov, 2006.

³⁾ Písmeno B je označení československé emisní praxe v letech 1945-1953 a označuje tzv. tvar (správněji „emisní tvar“, aby u mincí nedocházelo k záměně s geometrickým tvarem, jiným popisovaným parametrem), pořadí platidla dané nominální hodnoty v příslušném měnovém období (měnová období 1919-1945, 1945-1953, 1953-1992; po roce 1993 používání tvaru zaniklo, pracuje se jen s pojmem vzor vyjadřovaným letopočtem vytištěným na bankovce).

⁴⁾ Tyto montáže obvykle spojují vytištěné prvky v různém stavu rozpracování (od podtisků, rámečků a jiných technických prvků sestavných z tiskařských prefabrikátů, přes otisky tiskových forem jedné tiskové operace až po téměř úplné dohotovení, např. jen bez číslování) s černobílými nebo tónovanými či kolorovanými fotografickými reprodukcemi (na neprůhledné či průhledné podložce – papíru či pozitivním filmu) grafických návrhů nebo liniových rozkresů, někdy doplněné ruční kresbou, retuší nebo jinými kombinacemi technik. Montáže byly určeny pro orgány posuzující a schvalující podobu platidel. V uvedeném období totiž schvalování platidel nebylo v kompetenci jediné instituce. Částečně de iure a částečně jen de facto se o ni dělilo více institucí a jejich představitelů. Jednalo se zejména o Ministerstvo financí, vládu, někdy i presidenta republiky a různé komise, ovlivňované dalšími orgány. Národní banka československá (později Státní banka československá), ač formálně emitent bankovek, stála tehdy svým vlivem spíše na okraji schvalovacího procesu. Vzácnost montáží spočívá zejména v tom, že většinou vznikaly v jediném exempláři, který se posuzoval oběhem mezi dotčenými institucemi a nebyl-li schválen, do tiskárny se obvykle nevrátil a zůstal u některého schvalovacího článku nebo v několika málo exemplářích, z nichž si dotčené instituce po jednom ponechávaly. Podle ústní tradice zainteresovaných pracovníků tak mnohdy končily jako výzdoba v pracovnách představitelů dotčených institucí.

⁵⁾ Demonetisace je v různých dobách označení pro různé legislativní, účetní a fyzické operace s platidly. V novodobé úřední praxi útvarů hotovostních platidel centrálních bank obvykle označení pro současně účetní a fyzické úřední zničení platidel stažených z oběhu, u bankovek obvykle perforováním (proděravěním), rozřezáním, rozdrcením, spálením apod., u mincí obvykle zdeformováním, rozřezáním apod. Přeneseně se používá i pro předměty, které nejsou platidly (např. zkoušky platidel, výrobní makulatura, tiskové formy, razidla apod.).

⁶⁾ ŠŠ 2003, s.100.

⁷⁾ Blíže viz Bajer, J.: Povídaní o nevydaných aneb bankovky, které nikdy neplatily, Sběratelské zprávy 67, Česká numismatická společnost pobočka Hradec Králové, Hradec Králové 1991, s.209.

⁸⁾ Blíže viz ŠŠ 2003.

⁹⁾ Němečková, V., Pekárek, J., Šůla, J.: Nerealizované návrhy československých papírových platidel 1918-1988, Muzeum východních Čech, Státní banka československá, Česká numismatická společnost, Hradec Králové 1991 (dále jen Němečková 1991).